

Bartnicka, Kalina

"L'enseignement en France 1800-1967", Antoine Prost, Paris 1968 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 17, 239-241

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cuskich w Kanadzie w dążeniu do zapewnienia ciągłości rozwoju kulturalnego dysponują długimi tradycjami nauczania dzieci w języku francuskim. Tej tezie podporządkował również niepomysłne dla rozwoju szkolnictwa w Ontario zjawisko mniejszego zainteresowania oświatą w latach 1820—1840. Ze strony ludności francuskiej miałyby to być „nieuświadomione życzenie zachowania nietkniętego przez szkołę dziedzictwa językowego” (s. 145). Wydaje się, że to wniosek mocno naciągnięty. Tym bardziej że w innym miejscu autor nie waha się złożyć odpowiedzialności za zły stan szkolnictwa ludowego właśnie na barki ludności! „Nie jest ważna forma rządu; ludzie pełniący władzę są warci tyle, ile ci, którzy ich wybrali lub utrzymują ich przy władzy ... Jeśli rzym wychowanie ludowe nie dokonało szybkiego postępu w latach 1791—1841, odpowiedzialność bardziej spada na rodziców niż na prawodawców” (s. 105).

Godbout niewątpliwie usiłował wykazać, że nie ma istotnego konfliktu między franko- a anglofonami w Ontario, że przy zachowaniu prawa mniejszości francuskiej do kultywowania języka, obyczajów i kultury ojczystej ich przodków możliwa jest współpraca obydwu grup. Niewątpliwą zaletą jego książki jest to, iż przy całym zaangażowaniu emocjonalnym w sprawę oświaty francuskiej nie popada w skrajność prowadzącą do nacjonalizmu. Wydobywa i podkreśla wszystkie pozytywne objawy polityki władz angielskich

wobec ludności francuskiej. Nasuwa się jednak zasadnicza wątpliwość, czy rzeczywiście konflikt przebiega tylko na tle odrębności kulturowej obydwu narodowości, czy przywileje szkolne dla Kanadyjczyków pochodzenia francuskiego mogą go przewyciężyć.

W zwięzłym podsumowaniu pracy autor prowadzi również rozważania natury ogólniejszej. Nawiązując do modnego obecnie zjawiska „kryzysu współczesnej cywilizacji” stwierdza, że jego objawy występują również na terenie szkolnictwa w Ontario, że podobnie jak na całym świecie można zauważyć zachwianie autorytetów podstawowych instytucji społecznych: szkoły, Kościoła, państwa i rodziny. „Któż wie, co będzie jutro?” (s. 143) — pyta autor. Według niego możliwość przezwyciężenia kryzysu na terenie Ontario pojawiła się z chwilą uzyskania przez Kanadyjczyków pochodzenia francuskiego prawa do kształcenia i rozwoju w duchu i języku francuskim, od przedszkoli do szkół wyższych.

Książka napisana żywym, literackim językiem dowodzi, iż prezentowany w niej fragment historii szkolnictwa kanadyjskiego istotnie interesuje Kanadyjczyków. Jej dużym walorem jest bogaty materiał faktograficzny, aneksy źródłowe oraz obfita bibliografia, zawierająca krótkie omówienie każdej pozycji. Praca Godbouta może być dobrym punktem wyjścia do pogłębionych studiów nad rozwojem szkolnictwa w Kanadzie.

Irena Szybiak

Antoine Prost, *L'ENSEIGNEMENT EN FRANCE 1800—1967*. Collection U, série „Histoire contemporaine” dirigée par René Rémond, Paris 1968, ss. 524.

Jaką rolę odgrywa i spełnia nauczanie w życiu państwa i społeczeństwa, jakie warunki wpływają na rozwój, organizację i przemiany szkolnictwa — oto pytania, jakie postawił sobie autor obszernej monografii o historii nauczania we Francji od początków XIX

wieku aż po dzień dzisiejszy. „W początku XIX wieku — pisze A. Prost (s. 491) — nauczanie nie miało wielkiego znaczenia. Kilka tysięcy urzędników (funkcjonariuszy) nauczania uczyło łaciny, retoryki i matematyki kilka dziesiątków tysięcy uprzywilejowanej spo-

łecznie młodzi. W nieoznaczonej liczbie wsi, w przypadkowych lokalach nauczyciele w szkołach dla biedoty uczyli, bez większych sukcesów, alfabetu. Dziś — co za kontrast. Nauczanie jest największą służbą publiczną. Obejmuje 12 milionów obywateli, ponad 600 tysięcy urzędników, szóstą część wydatków publicznych: zmiana jest przejmująca”.

A. Prost podzielił swą książkę na 6 części (19 rozdziałów): I. Szkoła notabłów w okresie 1802—1880; II. Szkoła dla ludu w okresie 1802—1882; III. Sekularyzacja instytucji szkolnictwa; IV. Różnicowanie się instytucji szkolnictwa; V. Apogeum społeczności nauczających (1880—1930); VI. Geneza problemów aktualnych. Dla Prosta historia jest kluczem do poznania i rozwikłania problemów współczesnych. Przy tym historię nauczania, historię oświaty pojmuje bardzo szeroko — uwzględnia wpływ warunków politycznych i stosunków społecznych na systemy i struktury szkolne, rekrutację i poziom nauczycieli, na poziom i postęp pedagogiczny, na poglądy ideologiczne ciała nauczającego. I odwrotnie — bada, jak rozwój oświaty odbija się na politycznym, społecznym i ekonomicznym życiu państwa.

Autor reprezentuje stanowisko, że zagadnienia nauczania są szeroko pojętymi zagadnieniami społecznymi. Ukazuje wpływ rozwoju ideologii burżuazyjnej na problemy laicyzacji szkolnictwa. Ukazuje kontrolę ideologiczną burżuazji nad szkolnictwem i uzależnianie od niej zarówno celów nauczania jak i podstawy materialnej bytu szkół. Interesuje A. Prosta ogromnie zagadnienie rozwoju i zmian zachodzących w społeczności nauczycielskiej: dążenie do uzyskania autonomii, kształtowanie się postawy ideologicznej i poczucia godności zawodowej w rzeszach nauczycielskich w XIX w., przemiany w pozycji socjalnej nauczycieli. Pokazuje także Prost, w jaki sposób system szkolny odbijał układ klasowy we Francji, gdzie

rozwickały się właściwie niezależnie od siebie dwa systemy szkolne: dla klas posiadających i dla ludu. Śledzi, w jaki sposób demokratyzacja szkolnictwa odbija ewolucję społeczno-obyczajową Francuzów. Przy niewątpliwiej postępowości swego dzieła i przy rzeczowym referowaniu faktów popełnia chyba jednak błąd interpretacyjny stawiając na jednej płaszczyźnie problemy obyczajowe i ekonomiczne jako podstawowe źródła demokratyzacji i upowszechniania oświaty (s. 12). Podobnie trudno się zgodzić z Prostem, że wielki rozwój i postęp szkolnictwa elementarnego w połowie XIX w. zależał w większej mierze od rozwoju opinii publicznej niż od warunków ekonomicznych (s. 101).

Bardzo wnikliwie zajmuje się A. Prost społecznością nauczycielską — zarówno w szkołach elementarnych jak i w szkołach średnich. Pokazuje ogrom zadań stawianych przed nauczycielstwem przez władze państwowe, trudne warunki materialne, wyobcowanie społeczne. Traktuje nauczycieli z wielkim ciepłem i sympatią. Analizuje ich poglądy i udział w życiu politycznym, walkę z supremacją kleru, zaangażowanie patriotyczne i obywatelskie, zwłaszcza w złotym okresie szkolnictwa francuskiego w latach 1880—1930.

Wprowadzona przez Napoleona hierarchiczna struktura szkolnictwa i nauczycieli (przede wszystkim szkolnictwa średniego), tzw. Uniwersytet, pobudza do porównań ze stanem akademickim utworzonym przez polską Komisję Edukacji Narodowej i pozwala w pełni docenić osiągnięte przez KEN rezultaty. System administracyjny, zasięg oddziaływania władz państwowych na całokształt szkolnictwa, problemy laicyzacji programów i ciała pedagogicznego rozwiązane zostały przez Komisję Edukacji Narodowej tak nowocześnie, że Francuzi dochodzili do podobnych wyników wiele dziesiątków lat później. Wstrząs wywołany wojną pruską i Komuną Paryską wpłynął decydująco na zreformowanie systemu szkolnictwa

francuskiego. Prost pokazuje powszechną wiarę w skuteczność oświaty i wychowania na bólczki polityczne i społeczne. „Wykształcenie jest w tej epoce ideałem zbiorowym” (s. 191). Wzrasta rola nauczycielstwa i zarazem jego zaangażowanie polityczne i obywatelskie. Społeczeństwo francuskie przypisywało nauczycielom, zwłaszcza nauczycielom szkół elementarnych decydującą rolę w kształtowaniu oblicza obywatelskiego narodu. Powszechnie twierdzono, że prawdziwymi autorami zwycięstwa Prusaków w wojnie z Francją byli nauczyciele pruscy (jako wychowawcy przyszłych żołnierzy). Od nauczycieli francuskich domagano się więc, by wychowali obrońców i mścicieli.

Lata 1880—1930 to okres szczytowych osiągnięć szkolnictwa francuskiego. Prost ukazuje rozwój szkolnictwa elementarnego, średniego, zawodowego, zagadnienia kształcenia kobiet. Omawia problemy ponownego rozkwitu szkolnictwa wyższego po przywróceniu do życia wyższych uczelni o typie uniwersyteckim. Dla autora nie ulega wątpliwości, że kwitnący stan oświaty francuskiej w tym okresie jest wynikiem równowagi między potrzebami politycznymi i ekonomicznymi oraz strukturą społeczeństwa burżuazyjnego a strukturą organizacyjną, ideologiczną i programową szkolnictwa.

Obserwacje nad współczesnymi problemami oświaty francuskiej — niepokojące nurtujące polityków, pedagogów, filozofów — sprowadzają się do tego, że wykształcona w XIX w. dla potrzeb ówczesnego społeczeństwa kapitalistycznego machina szkolna nie odpowiada dzisiejszym potrzebom społecznym i politycznym Francji. Szkolnictwo francuskie stoi w obliczu konieczności radykalnych reform. To, co dzieje się współ-

cześnie, nazywa Prost eksplozją szkolną, która rozsadza ramy organizacyjne, przerasta możliwości tradycyjnie ujmowanego zawodu nauczycielskiego, zmusza do rewizji metod nauczania i programów ideologii wychowania oraz wymaga ogromnego wysiłku ekonomicznego ze strony państwa, zrewidowania struktury szkolnictwa itd. Prost stawia nawet pytanie, czy kryzys, który ogarnął szkolnictwo, jest kryzysem szkoły czy wychowania (s. 482), i nie daje jednoznacznej odpowiedzi, sugerując jednak i jedno, i drugie.

Książka A. Prosta nie jest podręcznikiem historii szkolnictwa mimo sposobu formułowania tez i wypunktowywania najważniejszych myśli autora. Jest wykładem socjologicznych, ekonomicznych, politycznych poglądów autora, snutych na temat oświaty francuskiej w latach 1802—1967 na tle jej historii. Pisana jasno i barwnie posiada ogromne walory popularyzatorskie, w niczym nie uchybiające wymogom naukowym. Każdy rozdział został uzupełniony wyborem tekstów źródłowych (od fragmentów literatury pięknej i pamiętnikarskiej po relacje z posiedzeń parlamentarnych i materiały archiwalne) i rozumowaną bibliografią omawianych zagadnień. Liczne mapy i wykresy ułatwiają śledzenie wywodów autora. Książka uzupełniona została indeksem tekstów prawnych i cytowanych zarządzeń dotyczących oświaty, który stanowi obszernie kalendarium historii oświaty francuskiej dla okresu lat 1794—1967 (s. 501—511).

Dla czytelnika polskiego — oprócz walorów poznawczych — książka przynosi wiele cennych materiałów porównawczych, zarówno dla okresów wcześniejszych, jak i współczesnych.

Kalina Bartnicka